

STUDIJE I ISTRAŽIVANJA
Banat - istorija i multikulturalnost

STUDII ŞI CERCETĂRI
Banat - istorie şi multiculturalitate

STUDII ŞI CERCETĂRI
ACTELE SIMPOZIONULUI
„BANAT - ISTORIE ŞI MULTICULTURALITATE”

STUDIJE I ISTRAŽIVANJA
RADOVI SIMPOZIJUMA
„BANAT - ISTORIJA I MULTIKULTURALNOST”

ZRENIANIN - 2012, REŞIŢA - 2013

EDITURA FUNDAŢIEI

ISBN 978-86-87803-51-0

Orice reproducere - integrală sau rezumativă - a acestei cărți nu este permisă
fără acordul scris al Editurii ICRV

STUDII ȘI CERCETĂRI
STUDIJE I ISTRAŽIVANJA

Institutul de Cultură al Românilor din
Voivodina
Zrenianin

Societatea /Fundația/ Română de
Etnografie și Folclor din Voivodina
Torac

Editura ICRV
Biblioteca Cartea Științifică

Editura Fundației
Biblioteca Cartea Științifică

Colecția CERCETĂRI

Colecția SIMPOZIOANE

Seria DOCUMENTE BĂNĂȚENE

Biblioteca Cartea Științifică a fost
întemeiată în anul 2009

Biblioteca Cartea Științifică a fost
întemeiată în anul 1997

Z r e n i a n i n
N o v i S a d

Societatea /Fundatia/ Română de Etnografie și Folclor din Voivodina
Rumunsko društvo /Fondacija/ za Etnografiju i Folklor iz Vojvodine

Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina
Zavod za kulturu vojvođanskih Rumuna

STUDII ȘI CERCETĂRI

Actele Simpozionului “Banat - istorie și multiculturalitate”

STUDIJE I ISTRAŽIVANJA

Radovi Simpozijuma “Banat - istorija i multikulturalnost”

Zrenianin - 2012, Reșița - 2013

Editura Fundației

ICRV.EDIT

Editura ICRV

Novi Sad - Zrenianin
2014

Comitetul de redacție - Uređivački odbor

Nicolae Bocșan
Ferenc Nemeth
Mircea Măran
Ionela Mengher
Cvetko Pavlović
Nina Spicijarić Paškvan
Virginia Popović
Biljana Sikimić
Diana Ocolișan, secretar

Referenți - Recenzenti

Romanța Iovanovici
Gheorghe Popovici
Ervin Dubrović

Redactori coordonatori - Urednici koordinatori

Costa Roșu
Carmen Albert

Redactor responsabil - Odgovorni urednik

Nicu Ciobanu

PROCESUL ELECTORAL ÎN BANAT (1861-1918).
STATISTICI. EVOLUȚII. PROSOPOGRAFIE*

Banat este denumirea teritoriului geografic situat între râul Mureș (N), râul Tisa (V), fluviul Dunăre (S), Carpații sudici și Transilvania (E), având o suprafață de aproximativ 28.523 km².³ Din punct de vedere istoric a aparținut Regatului medieval al Ungariei, iar după un secol și jumătate dominație otomană a intrat în anul 1716 în componența Imperiului Habsburgic unde a avut statut de provincie camerală până în 1778, când a fost reintegrat Ungariei. În această perioadă, începând cu 1764/68 au fost organizate regimentele de graniță, structuri administrativ-militare care au dăinuit până la 1873, oferind zonei o specificitate aparte, marcând orizontul mental al locuitorilor și influențând până la data desființării lor geografia electorală provincială. Între 1779-1849 cele trei comitate bănățene [Timiș (Temes), Torontal (Torontál) și Caraș (Krassó)] au făcut parte din Ungaria, iar în perioada absolutismului a fost organizată structura administrativă intitulată „Voivodina sârbească și Banatului timișan” (1849-1860). În urma Patentei din Februarie, teritoriile bănățene au revenit sub jurisdicția Ungariei, unde au rămas până la dezmembrarea Monarhiei Dualiste, când au devenit parte componentă a României și Serbiei.⁴

Tabelul nr. 1. Distribuția etnică a populației Banatului pe comitate la 1890⁵

Comitat	Români	Maghiari	Germani	Sârbi	Alții
Caraș-Severin	76,38%	2,67%	11,79%	2,91%	6,25%
Timiș	37,15%	8,31%	36,86%	14,45%	3,23%
Torontal	14,79%	16,91%	31,31%	31,50%	5,49%
Total	39,08%	10,25%	27,44%	18,20%	5,03%

În anul 1890, la jumătatea perioadei dualiste, cele trei comitate bănățene însumau 1433424 locuitori, distribuția etnică fiind reprezentată în Tabelul nr. 1. Se poate observa cum Caraș-Severinul era dominat etnic de români, în Timiș românii și germanii însumau 3/4 din locuitori, iar în Torontal sârbi și germanii formau, în procente egale, aproximativ 2/3 din populație. Populația având limba maternă maghiară (incluzând evreii) deținea un procent ridicat în Torontal, mai scăzut în Timiș și aproape insignifiant în Caraș-Severin. Sub 5% din populația fiecăruia dintre cele trei comitate avea drept de vot,⁶ un procent cu 20% mai redus decât media țării, situată între 5,5-6,5%.⁷ Nu am identificat

---

surse oficiale privind structura etnică a corpului alegătorilor în Banat, însă rapoartele interne ale Partidului Național Român sugerează existența unui echilibru între aceasta și compoziția etnică a comitatelor. Spre exemplu, la 1881, în Caraș-Severin, la o populație românească de aproximativ 77% procentul alegătorilor români era de aproximativ 80%.⁸ Din acest punct de vedere situația este mai echilibrată la 1890, în regiunea studiată, decât tabloul general oferit de András Gerő pentru Ungaria anului 1906.⁹

În Banat se aplica legislația electorală a Ungariei, diferită de cea din Transilvania, rămânând în vigoare, până în 1874, legea V/1848.¹⁰ Persoanele care aveau drept de vot erau: proprietarii de pământ, meseriașii, proprietarii de facilități industriale, negustorii, absolvenții de studii universitare, cei care obțineau venituri directe peste un anumit nivel. Evident, doar bărbații. Limita de vârstă era 20 de ani. Și după legile electorale din 1874 și 1899 situația de ansamblu rămâne aceeași, modificările având un impact pozitiv minor. Legea electorală din 1913, care aducea modificări sensibile în direcția generalizării dreptului de vot, nu a mai fost aplicată pe fondul izbucnirii războiului. Se vota candidatul, nu partidul, iar votul era exprimat prin voce, în fața unei comisii care înregistra opțiunea fiecărui alegător. Procesul electoral putea dura chiar mai multe zile, dacă apăreau disturbante sau violențe majore.¹¹

Între 1861-1873 au funcționat în Banat 27 de circumscripții electorale, dintre care 4 urbane și restul comitatense. În 1873 li s-au adăugat încă 3 circumscripții care acopereau teritoriul fostelor regimente de graniță, iar începând cu alegerile din 1878 a funcționat și o a 31-a circumscripție cu centrul la Uzdin (Ozora), tot în fosta graniță militară.¹²

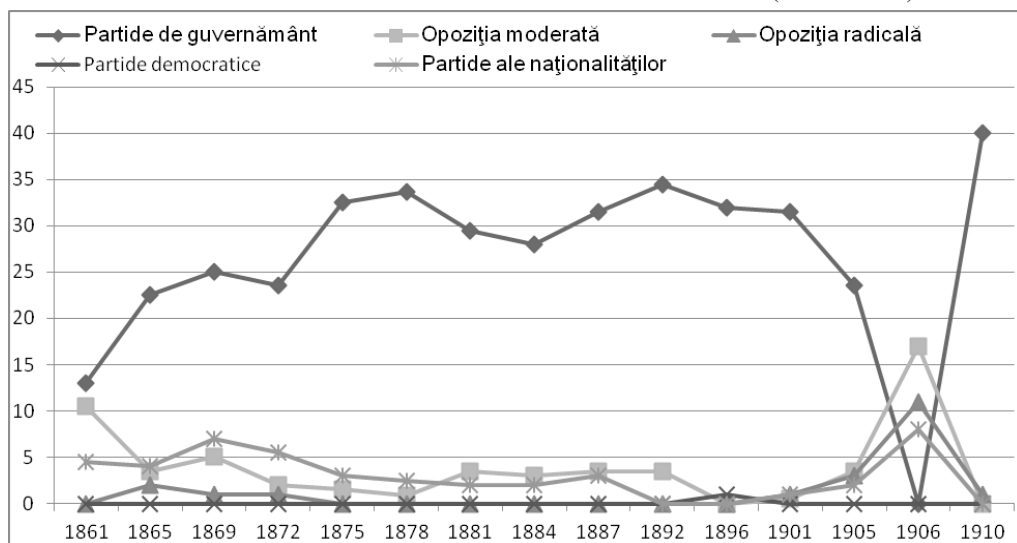
În perioada 1861-1918 în Ungaria s-au desfășurat 15 cicluri electorale, Banatul trimițând deputați în Parlamentul de la Budapesta pe parcursul tuturor acestora. Au fost câștigate un număr de 525 mandate, dintre care 451 (85%) la alegerile generale iar restul la alegerile parțiale generate de retragerea sau decesul unui deputat. Dintre mandatele obținute la alegerile generale au fost finalizate 385. În 66 de cazuri s-a organizat și un al doilea tur de scrutin pe parcursul ciclului electoral, iar în 6 cazuri a fost necesar și un al treilea. Statistica indică o stabilitate ridicată a celor aleși, în sensul în care mandatul a fost definitivat în peste 85% dintre cazuri. Procentul ar fi trecut de 90%, dacă nu ar fi existat rata ridicată a întreruperilor dintre 1910-1918, cauzate atât de lungimea mandatului cât și de situația excepțională creată de război.

Rezultatele alegerilor din Banat au favorizat, constant, partidele aflate la guvernare, după cum se poate observa și din Graficul nr. 1. În ansamblu, situația nu este una ieșită din comun pentru Ungaria dualistă, sistemul electoral fiind astfel conceput încât să permită formațiunii aflate la putere obținerea unei majorități confortabile.¹³ Cu toate acestea, există unele momente care evidențiază influența profundă pe care partidul

de guvernământ o exercita în comitatele dintre Dunăre, Tisza și Mureș. În 1892, pe fondul erodării popularității Partidului Liberal, acesta obține abia 60% din locurile în Parlament, însă procentul reușitei în Banat este de 95%.¹⁴ Și mai relevantă este situația din 1905, când Partidul Liberal, părăsit de aliați și incapabil să gestioneze criza politică internă, obține doar 38% din mandate la nivelul întregii Ungarii, în timp ce procentul reușitei în Banat este dublu: 78%.¹⁵ Dacă adăugăm și zdrobitorul procent de 97% cu care se impune Partidul Muncii în 1910¹⁶ obținem imaginea bine conturată a unei zone tradițional afiliate orientării liberale pro-Compromis, în care mecanismele de influențare a electoratului au fost bine implementate după 1875 (dispar deputații naționaliști și numărul mandatelor Partidului Liberal crește cu peste 50%) și s-au perpetuat de-a lungul a patru decenii.

Graficul nr. 1. Statistica rezultatelor electorale în Banat (1861-1918)

Corpul deputaților din Banat între 1861-1918 a fost alcătuit din 241 de persoane, reprezentând aproximativ 8% din numărul total al deputaților din Parlamentul de la Budapesta în perioada 1861-1918.¹⁷ Ținând cont de faptul că cele 31 de circumscripții electorale locale reprezintă 7,5% din cele 413 ale Ungariei (excluzând Croația) se poate afirma că, din punct de vedere al raportului deputați/circumscripții, Banatul se înscrie perfect în situația generală a Regatului Sfântului Ștefan.

Media mandatelor/deputat este de 2,17, însă jumătate dintre aleși (119) au beneficiat de un singur mandat, iar alți aproape un sfert (53) de doar două mandate. Un număr

de 52 au deținut între 3-5 mandate și doar 15 (6%) au avut de la 6 mandate în sus. Printre deputații cu o carieră deosebit de lungă s-au remarcat: Babeș Vincențiu, Doda Traian, Frölich Gusztáv, Harkány Frigyes, Ónossy Mátyás, Rohonczy Gedeon, Szende (Frummer) Bela (6 mandate), Hieronymi Károly, Janicsáry Sándor, Ronáy (Oexel) János ifj., Vargics Imre (7), Csávossy Béla, George Szerb (9), Dániel Pál (10) și Dániel Ernő (11). Majoritatea lor sunt născuți în Banat și au avut cariere funcționărești sau proprietăți funciare importante în comitatele bănățene. Singura excepție notabilă o constituie Hieronymi Károly, care și-a desfășurat aici, între 1875-1892 prima parte a carierei parlamentare.¹⁸

Deputații aleși în circumscripțiile bănățene între 1861-1918 au făcut parte din trei generații, pentru a căror delimitare am îmbinat criteriul pur cronologic cu raportarea la evenimentele majore ale epocii. Considerând că durata medie a unei generații este de aproximativ trei decenii, a rezultat că prima generație a fost constituită din persoane născute între 1800-1830, adică cei care aveau vârsta necesară pentru a se manifesta activ în perioada evenimentelor din 1848-1849.¹⁹ Cea de a doua generație a fost formată din cei născuți în intervalul 1831-1860, iar cea de a treia din deputații născuți după 1861 – adică cei care au intrat în politică începând cu ciclul 1892-1896, când sistemul politic al Ungariei începea să dea primele semne de instabilitate.²⁰ Tabelul nr. 2, infra, oferă o perspectivă cantitativă de ansamblu asupra distribuției generaționale a deputaților. În mod firesc, generația de mijloc cuprinde cei mai mulți reprezentanți, în principal datorită faptului că aceștia au avut șansa de a se manifesta politic în condiții mai favorabile decât membrii primei generație și pe o perioadă mai îndelungată decât membrii celei de a treia.

Tabelul nr. 2. Distribuția deputaților în funcție de generații și de originea geografică

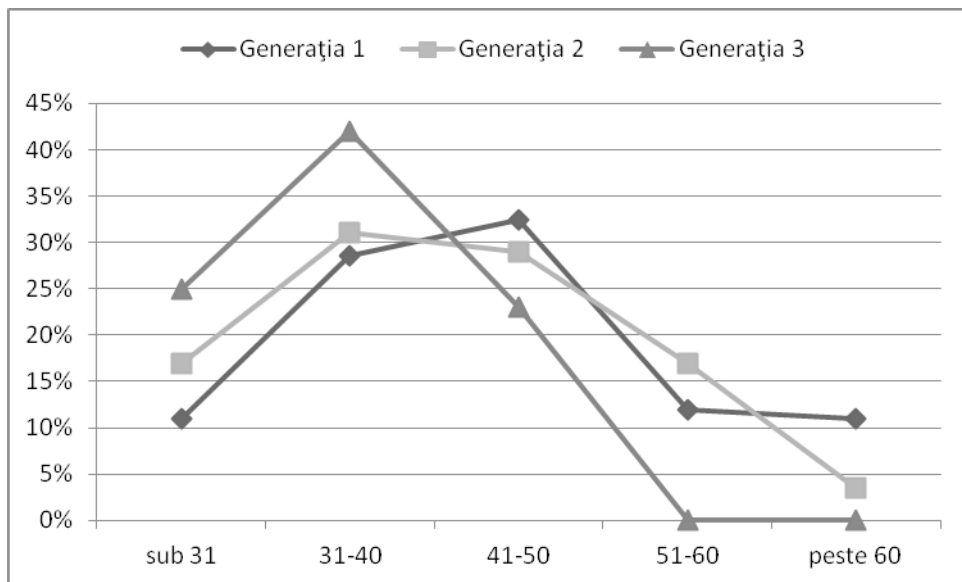
	Generația 1 (1800-1830)	Generația 2 (1831-1860)	Generația 3 (1861-1881)	Neidentificați	Total
Născuți în Banat	45	61	27	9	142
Străini așezați în Banat	14	20	7	0	41
Străini din comitatele vecine	1	8	5	0	14
Străini	14	20	9	0	43
Deputați	74	110	48	9	241
Mandate	183	252	79	11	525
Mandate/Deputat	2,47	2,52	1,64	1,2	-

La nivelul întregii Ungarii, din punct de vedere al realizărilor politice, prima generație a declanșat Revoluția din 1848-1849, dar a și încheiat Compromisul din 1867. A doua

generație s-a format în umbra celei dintâi, a moștenit sistemul statal dualist și a fost divizată de disputele ideologice între cei care susțineau prezervarea sa și cei care doreau o Ungarie independentă. A treia generație a debutat într-un sistem politic deja instabil, al cărui echilibru era amenințat de popularitatea crescândă a ideilor independentiste, de schimbările sociale profunde din pragul secolului XX și de manifestările politice tot mai vehemente ale naționalităților.²¹ Corpul deputaților din Banat reflectă, în mod firesc, o parte din caracteristicile fiecărei generații, analiza sa prosopografică permițând observarea modificărilor suferite de clasa politică maghiară de-a lungul unei jumătăți de secol.

Unul dintre indicatorii care evidențiază cel mai bine modificările interne în cadrul acestui grup elitar este vârsta accederii la primul mandat parlamentar. Pentru generația pașoptistă media de vârstă la primul mandat este de 44 ani, relativ ridicată ținând cont de faptul că mulți dintre reprezentanții săi au obținut primul mandat în 1848, când nu împliniseră încă 40 de ani. Lipsa exercițiului parlamentar între 1849-1861 explică însă, parțial, această valoare. Media vârstei la primul mandat pentru a doua generație este de 41 ani, reflectând mai degrabă condițiile politice favorabile, decât modificări majore de structură în comparație cu predecesorii. Situația este diferită în cazul celei de a treia generații, a cărei medie de vârstă la accesarea în Parlament coboară până către 35 ani, anunțând modificări structurale și adaptarea la spiritul timpurilor. Este adevărat, această valoare se datorează parțial și lipsei aproape complete a exercițiului electoral după 1910, însă trendul este evident regresiv și poate fi interpretat ca o manifestare a profesionalizării clasei politice maghiare: începutul delimitării elitei politice de cea administrativ-funcționărească prin „arderea etapelor” promovării de către tot mai mulți tineri parlamentari. Trendul regresiv și diferențele sensibile dintre primele două generații pe de o parte și cea de a treia generație pe de altă parte sunt ușor observabile și pe Graficul nr. 2, infra.

Graficul nr. 2. Distribuția vârstei de accedere în Parlament în cadrul celor trei generații

Un alt indicator relevant este reprezentat de originea geografică a parlamentarilor din comitatele bănățene. Din acest punct de vedere imagine globală este aceea a unei zone dominate, în mod firesc, de localnici (fie că sunt nativi, fie stabiliți în Banat ca funcționari sau proprietari de pământ). Este interesant faptul că procentul deputaților străini – candidați impuși de la centru – rămâne constant. Profilul candidatului „exogam” rămâne și el identic de-a lungul perioadei studiate și pentru toate cele trei generații. El este de obicei ministru sau înalt funcționar ministerial (Lónyay Menyhért, Fejérváry Géza, Khuen-Héderváry Károly, Szapáry Gyula, Horvát Boldizsár, Kerkápoly Károly, Láng Lajos), uneori profesor universitar, om de litere sau diplomat (Jókai Mór, Pulszky Ágost, Vécsey Tamás). În cazul celor din prima și a doua generație, în aproximativ 70% din situații candidatul impus de la centru are experiență electorală, deținând anterior cel puțin un mandat în altă circumscripție și, mai rar, continuându-și cariera parlamentară în alte comitate. În schimb, cei din generația a treia, deși respectă profilul carierei, nu au mandate câștigate anterior și unul singur (Szapáry László) a deținut ulterior, înainte de 1918, încă un mandat parlamentar.

Tabel nr. 3. Situația mandatelor în și înafara comitatelor din Banat

	Mandate anterioare doar în Banat	Mandate anterioare	Mandate ulterioare	Mandate intercalate
Generația 1	55	11	4	4

Generația 2	88	11	4	7
Generația 3	43	3	2	0
Neidentificați	9	0	0	0

Un alt aspect care merită notat este diferența procentuală mare între prima generație și cele următoare în cazul candidaților proveniți din comitate învecinate (Arad, Csongrád, Bács-Bodrog). Dat fiind procentul ridicat al liber-profesioniștilor, în special avocați, această categorie intermediară poate fi asociată mai degrabă localnicilor, deoarece este evident că reprezentanții ei erau cunoscuți în Banat și, probabil, desfășurau activități aici. Din acest motiv opinăm că, la baza acestei diferențe între generații stau atât creșterea exponențială a numărului liber-profesioniștilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cât și dezvoltarea mijloacelor de transport și comunicație (inclusiv presa) care au permis unor persoane să dezvolte varii activități și să câștige capital de imagine în comitatele vecine mult mai ușor decât se putea realiza aceasta cu câteva decenii în urmă.

Tabel nr. 4. Originea geografică a deputaților din Banat

	Generația 1 (1800-1830)	Generația 2 (1831-1860)	Generația 3 (1861-1881)	Neidentificați
Născuți în Banat	61%	56,00%	56%	100%
Străini așezați în Banat	19%	18%	14,50%	0
Străini din comitatele vecine	1,00%	7,50%	10,50%	0
Străini	19%	18%	19%	0

Repartiția numărului de mandate și a opțiunii politice în cadrul generațiilor pot releva, la rândul lor, o serie de particularități regionale. Între prima și a doua generație, singura diferență notabilă este regresul numărului deputaților reprezentând partidele naționalităților (români și sârbi). După cum se poate observa și pe Graficul nr. 1, supra, acest trend începe lent încă de la 1869 și se accentuează după 1875, pe fondul politicilor electorale ale guvernului Tisza. Foștii deputați naționaliști fie au trecut la platforma liberală maghiară, fie s-au retras din politica activă. Perturbațiile statistice par a indica modificări mai pronunțate în interiorul celei de a treia generații, însă acestea sunt direct legate de contextul politic general: ascensiunea radicalilor independențiști și disoluția Partidului Liberal.

Pierderea de aproximativ 20% a liberalilor se regăsește în rândurile opoziției

moderate (Partidul Constituțional) și a celei radicale (Partidul Independenței) și foarte puțin printre deputații naționalităților sau printre reprezentanții Partidului Popular Catolic. Această pierdere de 20% la nivel de partid nu se reflectă însă decât pe jumătate la nivelul inserției unor membri noi, deoarece deputații opoziției moderate fie făcuseră parte din grupul guvernamental liberal înainte de 1903, fie i s-au alăturat după 1910. De altfel, profilul lor socio-profesional, ca sub-grup, este similar, aproape identic cu cel al sub-grupului guvernamentalilor liberali, marea majoritate dezvoltând anterior mandatului cariere în administrația comitatensă și deținând proprietăți funciare extinse. Singura noutate notabilă la acest nivel a fost adusă de deputații kossuthiști, care proveneau în majoritate din câmpul profesiilor liberale (avocați) – doar Baross János²² și Bohus Károly²³ avuseseră anterior cariere mai îndelungate în administrație.

Tabel nr. 5. Rezultatele electorale pe generații

	Partidul liberal	Opoziția moderată	Opoziția radicală	Alte partide	Partidele naționalităților
Generația 1	76%	10%	2,50%	0	11,50%
Generația 2	79,00%	11,50%	2,50%	0	7%
Generația 3	56,50%	21,50%	12,50%	2,00%	7,50%
Neidentificați	100%	0	0	0	0

Dacă structura etnică a corpului alegătorilor părea a fi, după cum am arătat, relativ reprezentativă pentru compoziția etnică a regiunii, structura corpului deputaților apare din start disproporționată. Maghiarii constituie între 59-67% din fiecare generație (adică 40-45% din deputații cu origini sau cariere profesionale în Banat, restul 20% fiind deputații impuși de la centru). Procentajul deputaților români și sârbi este constant regresiv, însă trendul este mult mai accentuat în cazul românilor. Este interesantă creșterea numărului germanilor în interiorul celei de a doua generații, posibilă dovadă a orientării guvernelor liberale spre candidați germani, în defavoarea celor români. Din punct de vedere al repartiției geografice a mandatelor, românii câștigă majoritatea scaunelor de deputat în Caraș-Severin și Timiș, sârbii sunt prezenți mai ales în Torontal, iar germanii în Timiș și Torontal – din acest punct de vedere compoziția etnică a fiecărui comitat reflectă fidel rezultatele alegerilor. Comparând structura etnică a alegătorilor cu cea a aleșilor nu putem decât să concluzionăm că majoritatea formată din deputați maghiari a fost aleasă, constant, de către alegători proveniți din rândul naționalităților – un argument în plus pentru necesitatea unei mai atente evaluări a manifestărilor sentimentului național în epocă și a pendulărilor sale între teorie și discurs pe de o parte și practica cotidiană și politico-electorală pe de altă parte.

Tabel nr. 6. Structura etnică a corpului deputaților din Banat

	Maghiari	Germani	Români	Sârbi
Generația 1	61%	4%	19%	16%
Generația 2	59%	10%	15,50%	15,50%
Generația 3	67%	6%	12,50%	14,50%
Neidentificați	56%	22%	0%	22%

Tabloul general al formației intelectuale și al pregătirii universitare a deputaților care au reprezentat Banatul în Parlamentul Ungariei este redat în Tabelul nr. 7, infra. În cazul celor care au urmat cursurile mai multor facultăți am luat în considerare acea orientare care s-a concretizat ulterior în parcursul profesional (de obicei cea de a doua). Procentul ridicat al absolvenților de drept nu constituie o surpriză, încadrându-se perfect în tipologia „națiunii de juriști” analizată de Victor Karady.²⁴ Interesant în cazul lor este vârful atins în generația de mijloc și regresul puternic (-13%) din cea de a treia generație. Luând însă în considerare procentul ridicat al celor fără studii identificate (aprox. 20%), dar și faptul că exprimarea politică a celei de a treia generații a fost considerabil diminuată după 1914, credem că această anomalie statistică este foarte posibil să nu aibă acoperire în realitatea istorică. De altfel, după cum vom sublinia mai jos, în pasajele dedicate carierei profesionale, creșterea substanțială a numărului liber profesioniștilor (majoritatea avocați) în cadrul celei de a treia generații, constituie un argument suplimentar în acest sens.

Dincolo de numărul impozant al absolvenților de drept, analiza orientării universitare de-a lungul celor trei generații lasă să se întrevadă și o serie de modificări structurale, reduse cantitativ, dar care semnaleză modificări sociale și mentale importante. Este vorba pe de o parte de creșterea constantă a numărului deputaților cu studii teologice, marcă a implicării tot mai active a clerului mijlociu în politică, iar pe de altă parte de procentul tot mai ridicat al celor care urmează studii cu profil economic și agricol. Aceștia din urmă provin din categoria marilor proprietari de pământ, iar alegerea lor indică adaptarea la realitățile economice regionale alături de adoptarea unei *forma mentis* capitaliste, în acord cu spiritul epocii. Ca un complement al precedentelor evoluții apare regresul puternic al absolvenților de studii militare – datorat parțial și faptului că membrii generației a treia care au ales astfel de cariere nu au mai apucat să le definitiveze pentru a intra ulterior în politică.

Tabel nr. 7. Pregătirea universitară a deputaților din Banat

	Drept	Teologie	Studii militare	Studii tehnice	Științe umaniste	Economie și agricultură	Medicină și farmacie	Neidentificați
Generația 1	63,50%	1,50%	6,50%	2,50%	2,50%	1,50%	1,50%	20,50%
Generația 2	67,20%	3,60%	4,50%	2,70%	0%	5,50%	1%	15,50%
Generația 3	54,20%	8,30%	0,00%	2,00%	4,10%	8,30%	2,00%	21,10%
Neidentificați	44,50%	11%	0%	0%	0%	0%	0%	44,50%

Spectrul centrelor universitare în care și-au desăvârșit pregătire viitorii deputați este destul vast, acoperind întregul spațiu al Austro-Ungariei și prelungindu-se spre vestul și nordul Europei. Absolvenții de studii juridice au frecventat în marea lor majoritate cursurile universității din Pesta, chiar dacă un procent consistent dintre ei studiaseră în prealabil dreptul la academii (Bratislava, Eger, Kecskemét, Pécs, Zagreb, Debrecen, Oradea, Cluj, Sibiu, Košice, Győr). Procentul celor care au continuat studiile juridice în centre din afara Ungariei (Viena, Graz, Praga, Heidelberg, Berlin, Paris, Louvain) este redus (aprox. 10%), la fel și al celor care, la cealaltă extremă, au urmat exclusiv cursurile unei academii de drepturi (aprox. 8%). Studiile teologice au fost desăvârșite în institutele locale (Arad, Timișoara, Bratislava), la universitatea din Cernăuți și, marea lor majoritate, la Universitatea din Viena. Studiile economico-agricole au fost urmate la Magyaróvár, iar în străinătate la Hohenheim și Halle; cele tehnice în majoritate la Budapesta iar în străinătate la Schemnitz, Viena, Liege, Heidelberg sau Stuttgart. Militarii au absolvit fără excepție Academiiile vieneze. În mijlocul acestei diversități de centre de studiu se evidențiază Universitatea din Pesta, unde au studiat peste 70% din deputații Banatului, iar în cadrul ei Facultatea de Drept, absolvită de peste jumătate din totalul reprezentanților acestei regiuni în Parlamentul Ungariei. În ansamblul general al frecventării acestei instituții de învățământ superior în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea,²⁵ procentele de mai sus nu fac decât să demonstreze integrarea absolut firească a elitei parlamentare din Banat în cadrul segmentului social al absolvenților de studii superioare universitare din Ungaria.

Un ultim punct de interes al cercetării noastre este constituit de analiza compoziției socio-profesionale și a parcursului carierei deputaților din Banat. Pornind de la formația lor intelectuală și de la specificul epocii, apare absolut firească identificarea lor masivă în administrație, de-a lungul tuturor celor trei generații. Nu întâmplător generația a

doua, care se suprapune perioadei de maximă înflorire și stabilitate a regimului dualist, cunoaște un maxim al deputaților proveniți din administrația publică și un evident minim al celor care activau în câmpul profesiunilor liberale. Reculul mai pronunțat de după 1892 (10-15%) a fost generat, așa cum menționam mai sus, de intrarea în Parlament a deputaților kossuthiști în 1906, puțini dintre ei dezvoltând anterior cariere administrative. Corolarul acestui recul este reprezentat de creșterea exponențială a liber profesioniștilor în cadrul aceleiași generații. Se poate observa de asemenea că sporul absolvenților de studii teologice (vezi Tabelul nr. 7) nu se regăsește complet în numărul deputaților proveniți din rândul clerului, dovadă a reorientării profesionale ulterioare. Dispariția completă a militarilor a fost de asemenea explicată anterior, iar în privința proprietarilor de pământ se poate constata că numărul lor scade ușor, dar în același timp, cei rămași sunt mai bine pregătiți din punct de vedere al studiilor de specialitate decât cei pe care i-au moștenit.

Tabel nr. 8. Distribuția socio-profesională a deputaților Banatului

	Administrație, justiție, diplomație	Armată	Biserică	Profesii liberale	Proprietari de pământ	Neidentificați
Generația 1	56%	5,50%	1%	18,00%	16,50%	3%
Generația 2	60%	1,00%	3,50%	11,00%	18,00%	7,00%
Generația 3	44%	0,00%	4,00%	27,00%	14,50%	10,50%

Din punct de vedere al carierei anterioare alegerii ca deputat, cel mai interesant segment este cel al funcționarilor publici. Pe de o parte se individualizează existența unui traseu-standard care pornea de la funcția de *szolgabíró* și ajungea până la cea de vice-comite sau comite suprem, înainte de a câștiga scaunul de deputat. Pe parcurs, funcționarul public putea activa și în justiție, sau putea accede la nivel ministerial înainte de a intra în Parlament. Procentul celor care urmează o astfel de carieră, respectând sau nu toate etapele, este de peste 50% din numărul funcționarilor ajunși deputați în Banat. În rândul lor sunt contabilizați și aceia care nu au atins poziția de vice-comite, oprindu-se la demnitatea de protonotar înainte de a câștiga mandatul parlamentar. În cadrul primei generații, 30% dintre cei care au activat în administrație au ocupat și demnitatea de vice-comite sau comite suprem înainte de a fi aleși deputați. Procentul

se reduce succesiv în generațiile următoare, coborând inițial la 16% și apropiindu-se de 10% pentru a treia generație. Restul deputaților proveniți din rândurile angajaților statului au dezvoltat în general fie cariere în cadrul ministerelor, fie, un procent redus, în domeniul justiției. Printre alte funcții administrative mai des ocupate se numără cea de președinte al unei Sedrii orfanale, sau de director al căilor ferate.

Pentru câțiva deputați mandatele de primari ai unor localități importante au reprezentat de asemenea o etapă în drumul spre Parlament. Numărul lor este redus (5), dar aceste cazuri particulare evidențiază primatul persoanei în fața orientării politice. Este vorba despre Bogdán Zsvikó - primar la Nagyikinda,²⁶ Burdia Constantin - primar al Caransebeșului,²⁷ Miletić Svetozar – primar la Novi Sad,²⁸ Seemayer János, preot la Mehadia și primar la Vârșeț,²⁹ Tellecsky Kristóf – primar la Nagyikinda.³⁰ Toți sunt localnici și, cu excepția liderului politic sârb, toți au câștigat mandatul de deputat pe listele partidului de guvernământ dar datorită în primul rând popularității de care se bucurau în circumscripțiile de origine.

Foarte sumara analiză din paginile precedente ne îndeamnă să privim Banatul ca pe o regiune caracterizată, pe teren electoral, de un conservatorism pragmatic. Pe de o parte partidele de guvernământ au fost sprijinite atât de bine încât cele trei comitate au devenit o bază de alegere în Parlament a unui număr consistent de înalți funcționari, miniștri și chiar prim-miniștri (1/3 dintre prim-miniștrii Ungariei dualiste au deținut mandate parlamentare în Banat). Dovada fidelității față de Partidul Liberal și Partidul Muncii este explicit oferită prin majoritățile obținute în anii electorali 1892, 1905 și 1910. Pe de altă parte, procentul reprezentanților locali în Parlament rămâne constant ridicat. Din punct de vedere al altor indicatori importanți, Banatul s-a înscris în coordonatele generale ale Ungariei: numărul și frecvența mandatelor raportate la numărul deputaților, formația intelectuală și profesională a celor aleși, parcursul carierei înainte de a intra în Parlament. Deputații acestei regiuni au deținut în medie 2 mandate, iar majoritatea au avut definitivate studii juridice și proveneau din rândul funcționării, al marilor latifundiași și al avocaților.

Compoziția celor trei generații care au alcătuit acest corp elită a cunoscut, de-a lungul unei jumătăți de secol, o serie de modificări – nu majore, dar semnificative pentru evoluțiile istorice. Perioada de stabilitate economică și politică din a doua jumătate a secolului s-a reflectat în numărul crescut al deputaților din generația de mijloc care au dezvoltat cariere birocratice anterior mandatului: mult mai puțin tentați să dezvolte activități liberale, aceștia s-au orientat încă din tinerețe spre posturile bugetate din administrație și justiție, deși dețineau atestatul de liberă practică a avocaturii. Spiritul timpului și schimbările sfârșitului de secol s-au făcut simțite și în Banat – deși într-o

măsură mai redusă decât în alte părți ale țării – reflectându-se în: creșterea progresivă și constantă a numărului de preoți trimiși în Parlament, apariția mandatelor deținute de reprezentanți ai partidelor cu program social-creștin, sporirea numărului deputaților proveniți din rândul liber-profesioniștilor sau diminuarea numărului marilor proprietari de pământ.

Note:

- *. Acest studiu a fost susținut de CNCS-UEFISCDI, prin finanțarea proiectului de cercetare PN-II-PCE-2011-3-0040. Varianta în limba engleză a acestui studiu este publicată în „Anuarul Institutului de Istorie 'George Barițiu' din Cluj-Napoca”, LIII (2014).
- ** Cercetător postdoctoral la Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. E-mail: vladutpopovici@yahoo.com.
3. Josef Wolf, *Entwicklung der ethnischen Struktur des Banats 1890-1992. Development of Ethnic Structure in the Banat 1890-1892* (Wien: Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Institut, 1999), 7. Unele interpretări, bazate pe considerente etnografice și lingvistice, situează limita nordică a acestei provincii istorice la aproximativ 20 km pe malul drept al râului Mureș, incluzând partea sudică a comitatelor Arad și Cenad (Csongrád) dar cercetarea noastră va fi focalizată doar asupra ariei geografic-administrative situate la sudul respectivului curs de apă.
4. Ibidem, 20-29.
5. Ibidem, 193. Cifrele includ și populația orașelor care nu intrau sub jurisdicția comitatelor, fiind integrate doar geografic. Deoarece recensământul avea ca și criteriu de diferențiere etnică limba maternă declarată (definită ca limba pe care cel recenziat o vorbea curent), mare parte a populației evreiești este înregistrată în rândul maghiarilor.
6. Biblioteca Parlamentului Ungariei, *Sommás kimutatás az ország összes választókerületeiben összeírt országgyűlési képviselőválasztók száma között mutatkozó különbségről és a végleges névjegyzékbe felvett választók számáról 1878-1916 években* (Budapest: Állam Ny., 1878-1916, manuscris).
7. András Gerő, *The Hungarian Parliament (1867-1918). A Mirage of Power* (New York: Columbia University Press, 1997), 50.
8. Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Fond Partidul Național Român, Dosar 6, filele 10, 49-57.
9. Gerő 1997, 52.
10. Ibidem, 12-15.
11. Ibidem, 57-105.
12. Adalbert Toth, *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848-1892* (München: R. Oldenbourg Verlag, 1973), 152.
13. Robert William Seton-Watson, *Corruption and Reform in Hungary. A Study of Electoral Practice. With Numerous Documents* (London: Constable & Co. Ltd., 1911), 1-33.
14. László Katus, *Hungary in the Dual Monarchy 1867-1914* (New York: Columbia University Press, 2008), 394; Kreith Béla, *Magyar orsz. képviselő-választó-kerületek térképe az 1892-1897 évi országgyűlési képviselők, pártok és választó-kerületek kiüntetésével* (Bécs [Wien]: Freytag G. és Berndt, s.a. [1892]).

15. Ervin Pamlényi (ed.), *A History of Hungary* (London & Wellingborough: Collet's, 1975), 387-391; Freytag Gustav, *Térkép az 1905-i évi országgy. képviselőválasztások eredményéről* (Wien: Freytag G. és Berndt, 1905).
16. Végyváry Ferenc, Zimmer Ferenc (ed.), *Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1910-1915* (Budapest: A Szerzők tulajdona, 1910), 471-483.
17. Datele utilizate în analizele din acest studiu au fost preluate din: Halász Sándor (ed.), *Országgyűlési Almanach 1886* (Budapest: Az Athenaeum R. Társ. Kiadása, 1886); Sturm Albert (ed.), *Új Országgyűlési Almanach 1887-1892*, (Budapest: Ifjabb Nagel Ottó bizománya, 1888); Idem, *Országgyűlési Almanach 1892-1897* (Budapest: A Pesti Lloyd-Társulat Könyvnyomdája, 1892); Idem, *Országgyűlési Almanach 1897-1901* (Budapest: A Pesti Lloyd-Társulat Könyvnyomdája, 1897); Idem, *Országgyűlési Almanach 1901-1906* (Budapest: A Pesti Lloyd-Társulat Könyvnyomdája, 1901); Fabro Henrik, Ujlaki József (ed.), *Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1905-1910* (Budapest: A Pesti Lloyd-Társulat Könyvnyomdája, 1905); Idem, *Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1906-1911* (Budapest: A Szerzők tulajdona, 1906); Tassy Károly, *1906-1911. országgyűlés képviselőinek sematizmusa* (Budapest: Pesti könyvnyomda-részvénytársaság, 1906); Végyváry, Zimmer (ed.) 1910; Toth 1973; Ilonszki Gabriella, *Képviselők és képviselőlet Magyarországon a 19. és 20. Században* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009); Ovidiu Iudean, *Deputații guvernamentali români în Parlamentul de la Budapesta 1881-1914* (Cluj-Napoca: Teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2012); ***, *Hungary Funeral Notices, 1840-1990* (necrologuri scanate) sursa: <https://familysearch.org/search/collection/1542666>, accesat între decembrie 2012-mai 2013.
18. Toth 1973, 256.
19. Repartiția generatională nu este ideală, dar după cum se va observa în continuare, permite sistematizarea și analiza diacronică a unui grup relativ eterogen. Ca în orice întreprindere școlastică, excepțiile nu au întârziat să apară, mai ales în cazul generației pașoptiste: unii deputați, precum Wodiáner Béla și Vargics Imre, deși aveau 17 respectiv 14 ani au luat parte la conflictele militare din anii revoluției în cadrul unor unități de honvezi, deci conform acestui criteriu putea fi încadrați, mai mult sau mai puțin forțat, în cadrul primei generații – ceea ce am evitat să facem. De asemenea, rămâne dificil de argumentat plasarea celor născuți în 1830 și 1860 într-o generație diferită de cei născuți în 1831 respectiv 1861. Chiar dacă există situații particulare ce contravin regulii, ne-am asumat respectarea strictă a criteriului delimitării cronologice, deoarece doar în acest fel metodologia cercetării și analizei prosopografice își păstrează coerența.
20. Katus 2008, 389sq.
21. Ibidem, 428sq.
22. Végyváry, Zimmer (ed.) 1910, 226-227.
23. Fabro Henrik, Ujlaki József (ed.), 69.
24. Victor Karady, “Une « nation des juristes ». Des usages sociaux de la formation juridique dans l’Hongrie de l’ancien régime”, in *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 86-87 (March 1991), 106-116.
25. Ibidem, 108.
26. Végyváry, Zimmer (ed.) 1910, 245.
27. Iudean 2012, 48 sq.
28. Toth 1973, 287.

29. Sturm Albert (ed.), 357.
30. Végváry, Zimmer (ed.) 1910, 444.

REZIME

Izborni proces u Banatu (1861-1918). Statistika. Evolucije. Prosopografija

Rad ima za cilj da ponudi opšti prikaz evolucije izbornog procesa u Banatu, u periodu 1861-1918, kroz analizu statističke evolucije rezultata i kroz sastav korpusa deputata koji su predstavljali ovu oblast u Ugarskom Saboru. Zahvaljujući šarolikoj etnokonfesionalnoj strukturi, ekonomskom položaju glasača, teritorija između Dunava, Tise i Moriša je postepeno postajala značajna osnova za regrutovanje i implementaciju poslanika mađarskih provladinih stranaka. Tako se objašnjava činjenica da je trećina premijera Ugarske, pored drugih članova vlade, ušla u parlament na zajedničkim listama iz Banata. Ova činjenica, podržana jakim nacionalističkim predizbornim manifestacijama sa početka XX veka, čini od posmatrane regije jednu odličnu studiju slučaja o predizbornim dešavanjima u Ugarskoj modernog doba.

Costin Feneșan, București

BANATUL ÎN POLITICA LUI IOSIF AL II-LEA DUPĂ ÎNCORPORAREA DIN 1778-1779

Încorporarea Banatului imperial în regatul Ungariei, decisă prin decretul imperial din 1 februarie 1778, a fost decontul final al unei confruntări care durase vreme de mai bine de o jumătate de secol între politica centralizatoare a lui Carol al VI-lea și a Mariei Tereza, susținută de majoritatea covârșitoare a consilierilor aulici austrieci și cererile neîntrerupte și stăruitoare ale stărilor privilegiate ale Ungariei, de restaurare integrală a situației constituționale anterioare cuceririi otomane (1552)¹. Disputa s-a accentuat mai ales în deceniul al optulea al secolului al XVIII-lea, când pretențiile maghiare, al căror vârf de lance erau cancelarul aulic ungar contele Francisc Eszterházy și consilierul aulic ungar contele Carol Zichy de Vasonkeo, și-au găsit aliați neașteptați în arhiducesa Maria Cristina, fiica favorită a împărătesei și soțul ei, ducele Albert de Sachsen-Teschen. Nu e mai puțin adevărat, că situația financiară precară a Imperiului habsburgic în urma Războiului de 7 ani și a Războiului de succesiune la tronul Bavariei a determinat în mare măsură luarea hotărârii de incorporare a Banatului în regatul Ungariei. Iosif al II-lea, un foarte bun cunoscător al Banatului în urma celor trei vizite efectuate acolo (1768, 1770 și 1773) și un adept – în spiritul lui Eugeniu de Savoia – al statutului constituțional special al provinciei, s-a văzut pus în fața faptului împlinit atunci când i-a succedat Mariei Tereza la tronul imperial (30 noiembrie 1780). Ce-i drept, el n-a mai putut împiedica desfășurarea procesului destul de sinuos al incorporării Banatului, dar a încercat –